

МИЛИСАВ В. ЛУТОВАЦ

ЖУПСКО ВИНОГОРЈЕ И ВИНОГРАДАРСКА НАСЕЉА У ЊЕМУ

Ово је део мојих антропогеографских и привредногеографских испитивања у Жупи започетих још пре 18 година. За ову прилику узимам из те географске целине оно што се односи на виноградарство и њихова насеља којима се Жупа карактерише.

Географски положај и физичко-географске одлике

Жупа је мала област у подгоринама планина Жељина и Копаоника у сливу реке Пепељуше, притоке Западне Мораве. Сам њен назив указује на посебну географску целину у односу на околне области и крајеве. По народном схватању и географским особеностима, она захвата само горњи слив Пепељуше уоквирен са три стране побрђима која чине развођа Расине и других река. Према северу у правцу тока Пепељуше, где је Жупа и најотворенија, границу чини сутеска између Горњег Ступња и Лаћиследа. Гледано споља, Жупа представља котлину са врло израженим облицима разноврсног рељефа. Њена надморска висина се креће од 250 до 750 метара на североисточном ободу. Просечна висина јој је око 350 метара. Географски је доста симетрична, дужине 14 а ширине 11 километара. Оријентисана је речним токовима у правцу запад—исток. Али иако релативно мала у односу на друге веће области, Жупа је веома карактеристична као географска целина. На њен рељеф су утицали многи чиниоци: геолошки састав, тектоника, језерска и речна ерозија и акумулација. Две основне геолошке формације од којих је састављен субстрат Жупе су сенонски флиш и миоцени језерски седименти. Северозападни ободни део састављен је од старих стена: палеозојских шкриљаца, гнајса, серпентина, перидотита, дијабаза и горњокретацејских флишних пешчара. Дно је углавном од глина, лапораца, пескова и вулканских туфова. Овде-онде се помаљају из неогених седимената и старе стене у облику мањих узвишења. На горњим деловима виших страна виде се квартални наноси поглавито шљунак. У овим и оваквим стенама израђен је данашњи рељеф коме је основне црте дала тектоника спуштањем дуж раседа који су особито изражени на додирној линији између неогених седимената и старих стена код Александровца. Ти раседи су понегде

прекривени језерским седиментима негдашњег Панонског језера које се овде увлачило у облику великог залива.¹⁾ После повлачења језерске воде речни токови су изградили данашњи рељеф у неогеним седиментима. Рашчланили су језерску површ у мрежу брежуљака, плећатих била, долина и долиница разних праваца пружања. Сем мањих алувијалних равни око Пепељуше, Велике, Тршке, Ракљанске и Трнавске реке цела је Жупа благо заталасана површ коју карактеришу: стране које постепено прелазе у плитке и широке долине овалног попречног профила. Већим нагибима се одликују стране на северозападном ободу које су састављене од старих стена као ове код Ржанице, Дренче и Калуђерског брда.

Клима је један од основних услова за виноградарство. Баш због тога се овде мора нешто више рећи о њој. Подаци о температури и падавинама потичу из једне станице — Александровца који је у средини виноградарске области. По овим подацима просечан распоред температура по месецима и у току године приближно изгледа овако:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
—0,6	1,3	5,8	11,6	15,9	29,2	21,8	21,3	17,4	10,0	5,8	2,9 C ⁰

Као што се види, из ових бројева максималне температуре падају на јули и август, а минималне на јануар и фебруар. Температурна колебања најтоплијих и најхладнијих дана су доста знатна. Али за пољопривреду имају већи значај топлотна кретања у јесен и у пролеће која утичу на дужу или краћу вегетациону периоду. Ако узмемо да се биљке почињу развијати на температури преко 5⁰, онда је овде вегетациона периода доста дуга; почиње средином марта а завршава се крајем новембра, што значи да траје девет месеци. Разуме се, у овој периоди температуре понекад падају испод тачке смрзавања, што може утицати неповољно у пролеће на винограде, а у јесен на поврће по долинама. Али овде ваља нагласити: на дужу и краћу вегетациону периоду не утичу само температуре и падавине већ и њихов распоред по месецима.

По кишомерној станици у Александровцу средња количина падавина у мм распоређена је овако по месецима:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Годишње
41,2	36,8	37,9	59,4	81,1	66,1	55,0	45,0	50,4	73,9	59,0	37,8	643,6

Из ове табеле се види како је распоред падавина по месецима и годишњим добима доста повољан, од чега зависи правилан

1) Јован Цвијић, Геоморфологија, нњ. I, Београд, 1927; Носта В. Петновић, Геолошки састав Крушевачког терцијарног басена, Геолошки анали Б. П., IX, 1, 1927; М. Гочанин, Прилог за геолошко-петрографско проучавање Гоча и околине, Геолошки анали Б. П., XI, Београд, 1933; М. Веселиновић—Чучулић, О терцијарним творевинама Александровачке Жупе (Зборник радова Геолошког института); Б. Миловановић и Б. Ђирић, Геолошка карта СР Србије 1:200.000, лист Приштина — Ниш, Београд 1968.

развитак вегетације. Највише атмосферских талога падне у пролеће и у лето. Најкишовити је месец мај, када је усевима влага и најпотребнија. Релативно доста кише падне и у летњим месецима, јуну и јулу, али је тада и испаравање највеће. Због тога је у тим месецима највећи индекс суше. Али, да ли ће бити довољно влаги за биљне културе не зависи само од количине падавина, већ и од других услова: педолошког састава земљишта, природе киша, нагиба стране и врсте и особине биљака. Виноградима на стрмим положајима и скелетнијем земљишту одговарају кишовита лета, јер таква земљишта не упијају влагу, а сем тога са њих брзо и отиче вода. Супротно овоме, виноградима на смоницама, које задржавају влагу, не годе сувише кишовита лета. Умерене падавине и правилан распоред тихих киша најбоље одговара виноградима у свим реони-ма Жупе.

На крају, ако се баца општи поглед на природне услове за развитак виноградарства у Жупи, може се извести овај закључак: Природни услови (географски положај, рељеф, педолошки састав и клима) одговарају култури винове лозе. Од особитог је значаја и формирање микро-климе под утицајем рељефа; на пространој благо заталасаној површи инсолација се развија до великог степена. Рељеф је такве природе да готово и нема осожних страна, јер су све оне окренуте југу, истоку и западу те на њима инсолација траје дуго. Сунчеви зраци падају право целога дана, једнако и на плећатим билима, благим падинама и по дну пространих долина. Педолошки састав земљишта је разнолик, али свуда мање-више повољан за винову лозу, особито тамо где су са неогеним глинама измешани пескови и туфови (вулкански пепео). Природа Жупе, као што је речено, углавном одговара условима за виноградарску културу. Особито је важно то што се лето продужује у сунчану, лепу и дугу јесен. Кратко речено, ни у једној нашој припланској области нису као у Жупи испуњени многи природни и друштвени услови за развитак виноградарства. С правом се може рећи да се ова два појма — Жупа и виногради — поклапају.

ПРИВРЕДНО-ГЕОГРАФСКИ ЗНАЧАЈ ЖУПСКОГ ВИНОГОРЈА

Развитак виноградарства. — Овакви природни услови су утицали да у Жупи кроз многе векове виноградарство буде главна пољопривредна култура. И кад је виноградарство услед извесних неприлика опадало, оно је брзо опет обнављано. Најстарији помен винограда у Жупи је из краја XII века. Српски велики жупан Стефан Немања тада је поред других крајева завештао манастиру Студеници и ова села: „ И оу Расины и Метохь Поповацъ, црква храмъ Вавѣдение Пресветие Богородице и заселаць и село Кожетинь, село Ракла и заселаць, и село Поховаць, и село Вѣлика Кроушевица и подруми, и повеље да приносе вино требы рады Монастироу“. За ову групу насеља, која и данас постоје, изрично се каже у повељи, да приносе вино требы и рады манастироу (да дају вино за потре-

бе манастира).¹⁾ Предање у народу говори како је и кнез Лазар имао своје винограде у данашњим пољанама Крушевици и Прибатовцу, што је и вероватно. Сем тога, манастир Студеница је до скоро имао своје винограде и на њима подизао калуђерске пољане. Контипунтет црквеног власништва одражава се и за време турске владавине, када су власници земље и турске чифлије неговали виноградну лозу. Само у доба побуна и сеоба, које су се овде чешће дешавале, виноградарство је опадало. Сигурних података о виногради-ма у овом крају имамо после првог устанка, јер је Жупа у њему учествовала. У периоду мира виноградарство су обнављали и остаци ранијег становништва и досељеници и планинци. Брзо обнављање се осетило после коначног ослобођења 1833. године. У међувремену између овог датума и појаве филоксере деведесетих година прошлог века, засади старе лозе су ширени. Статистички подаци показују како је Жупа имала 1867. године око 5.000 мотика винограда.²⁾ Ово се односи на жупска села, а не и на насеља из планина, која су сразмерно имала још више винограда у Жупи него сада. Тада је била јако развијена трговина вином између Жупе, Ужича, Чачка, Горњег Милановца и Шапца, било да су ови долазили и на коњима односили „црно вино“, било да су Жупљани и сами тамо извозили своје производе. Има помена како су одавде и Французи односили вино, пошто је филоксера раније уништила њихове винограде. Помиње се као посредник француски конзул Раул из Бордоа.

Филоксера је од 1885. до 1900. године уништила све старе винограде, па је Жупа тада привремено пружала слику упола привредно уништене области. Планинци нису више долазили, а жупска села су живела од оно мало плодне земље и од зараде у Морави и другим плодним крајевима Србије, одакле су доносили кукуруз. Жупљани су због пропасти винограда запали у већу немаштину него планинци, који су изгубили само пиће, али не јаку планинску сточарску привредну подлогу.

У почетку је виноградарство споро обнављано, јер народ није хтео да калем и гаји „ђавољу — проклету лозу“. Чак се говорило да ће се свако отровати ко од ње пије вино. „Калемљење ђавола на анђела“ за многе је то било несхватљиво. Било је, кажу, у томе и пропаганде од појединаца да јефтиније купе парлоге. Прво су се прибрани сељаци жупских села и почели са калемљењем нове лозе, док се планинци, у чијим рукама је био велики део винограда, нису могли брзо снаћи. На то су утицали промењени услови, особито велики трошкови око сађења, калемљења, одржавања и негована нове лозе.

1) Ст. Новановић, Законски споменици српских држава Средњег вена, Београд, 1912, с. 568—569; Гавро Шкриванић, Студеничко властелинство (1183—1190), Богословље, св. 1 и 2, Београд, 1967, с. 15. Неки историчари сматрају да је овај део о Жупи интерполiran у Студеничној повељи почетком XVII вена.

2) Државопис Србије, свесна V, Београд 1871, стр. 44—46.

Краће речено, људи из удаљенијих планинских села ни су могли брзо обновити старе винограде, па су их у бесцење продавали — хар један динар, а неки и потпуно занемарили, као да не постоје. У овом случају су власти, настојећи да се свуда засади калемљена лоза, допуштале чак и то да неки сусед заузме потпуно напуштени парлог. Овакве неприлике су најбоље искористили предузимљиви појединци из жупских села, који су јефтино покуповали знатне површине виноградишта. Неки су затим слали своје синове на проучавање виноградарства чак у Француску, а касније и у Буково код Неготина. Драгољуб Марковић из Шљивова и Стамболић, похађали су виноградарску школу у Бордоу. Најзад је отворена и виноградарска школа и у Александровцу. Упоредо са развитком нових винограда подизали су имућнији виноградарски — винарски трговци и савремене подруме. Подстакнути овим, убрзо су се освестили и планински који нису били продали своја виноградишта. Почели су и они обнављати винограде, али су у овој фази развитка место виноградарско-планинаца већи мах добили они појединци из жупских села који су подигли и веће винограде, а поред тога узели у своје руке и трговину вином. Под утицајем људи обучених и приучених у новом начину гајења винове лозе настало је и ново виноградарство Жупе, које је захватило много веће површине него раније. Не само што су обнављани стари виногради, већ су подизани нови на крчевинама дубрава и неплодним утринама и на зиратном земљишту где су биле њиве и ливаде. Топоними неких садашњих виноградарских потеса подсећају на то, као: Дубрава у Суботици, Лештак у Злегињу, Клечак у Стублу, Ливадски до у Ракљи и др.

Али овога пута са обнављањем и ширењем виноградарства избило је на површину неколико виноградарских који су користили сем својих и винограде сиромашнијих и оскуднијих земљорадника куповином прожђа и јефтине радне снаге. У ту сврху давали су неко повољније а неко неповољније кредите. То је свакако утицало на развитак жупских винограда уопште.

Виноградарски трговци брзо су изграђивали доста савремене подруме и извозили жупска вина — „црно вино“ и „жупску ружицу“ у Београд и друге веће градове Југославије, а делом и у друге земље (Немачку, Швајцарску). Драгољуб Марковић из села Шљивова, који је имао подруме капацитета 100 вагона, држао је на лагеру 1941. године 75 вагона вина, 12 вагона ракије и 1 ¹/₂ вагон коњака. Својих винограда је имао само 8 хектара, друго је откупљивао од селака. Тих великих виноградарско-трговаца било је готово у сваком селу Жупе: браћа Раденковићи (Трнавци), Милисав Весић, Вукадин Петровић, Борисав Крстић (Злегиње), Милутин Старицац и Вуле Лисинац (Горњи Ступањ), Дража Чавић, Вуле Тадић (Дашница), Сава Миљковић, Милисав Миљковић и Радивоје Симоновић (Ратаји), Дража и Арса Сакић (Новаци), Нићифор Милић, Тодор Митрић, и Чеда Јеленковић (Стубал), Крсман Радловић (Ботуња), Петроније Божићевић (Дренча), Дража Равић (Тржац), браћа Луковићи, Никола Милосављевић — Цамбаз, Милош Петровић, Тихомир Милић, Никола Петровић, Милош Стамболић, браћа Вучковић, Дра-

ги Јовановић, Драгољуб Миљковић (Александровац). Сви ови су имали своје магазе и подруме, чија се запремина кретала од 20 до 30 вагона вина и ракије. Краће речено, готово сав промет вином био је у рукама ових богатијих виноградача — сеоских винарских трговаца.

После другог светског рата, сви већи подруми су национализовани и ушли у инвентарски фонд новоподигнутог подрума „Вино-жупа“, или појединих задруга, који прима на прераду готово сву бербу грозња Жупе.

Виноградарски реони. — Жупа је у целини посебан виноградарски реон у оквиру наше земље. Нигде се као у њој не може наићи на такво непрекидно пространство винограда, прекинуто само овде-онде врло уским алувијалним равнима. Тако је жупско виногорје на попречном профилу од косе код Шљивова до Тулежа, ширине 8—10 км, скоро непрекидно. Велике површине под виноградима дају Жупи изглед виноградарске монокултуре.¹⁾ Али ма колико Жупа била једноставна у погледу природних услова за виноградарство, ипак се у њој могу издвојити два-три виноградарска реона у вези са микро-климом, микро-рељефом и педолошким саставом земљишта. У овом погледу се могу издвојити три изразитија реона: горњи припланински обод (Дренча, Ржаница, Александровац), средњи и доњи део Жупе. Први реон даје најбоља вина јачине 13—14 малигана (шира 24% шећера), али је принос рода по хектару незнатнији; добија се од 0,50 до 1,50 кг грозња са чокота. Предност реона Дренча—Ржаница је у томе што на таквом земљишту не могу успевати други усеви сем винове лозе. На тој силикатној, често стеновитој подлози расла је само клека и багрем. На стрмим странама Баве које су изложене врло јакој ерозији, виноградари праве попречне одводнице (канале) на размаку од 8 метара, како би вода постепено отицала у време плахих киша. Виноградарство је у овом реону главна привредна грана; 70% целокупних приноса једног домаћинства долази од винограда. Главни виноградарски потеси су: Бава, Присоје, Подрумишта, Губавац, Старина и Вучак.

Други, у исто доба и најпространији виноградарски реон, су благо заталасане стране и била средње Жупе на попречном профилу Борје, Жежевица, Парчин. На тим теренима се поглавито мешају глине, пескови, а местимично и вулкански пепео. Према томе, и рељеф и земљиште повољни су услови како за већи принос тако и за квалитет. Принос грозња се креће од 1 до 1,50 кг по чокоту, док је садржина шећера нешто мања него у реону Дренча — Ржаница. Али у овом реону има оаза са већим приносима, где се са чокота добија и до 4 килограма грозња, као у атару села Стубла.

Трећи виноградарски реон захвата делове доње Жупе, поглавито горње стране коса које постепено падају у пространије алувијалне равни поред Велике реке и њених притока. Већим делом виногради су на гајњачама, а мањим на скелетном земљишту. У овом

1. Ђ. Раденковић, Савремени проблеми виноградарства у свету и код нас, Београд 1962.

реону је познати виноградарски потес Варине — Гложане — плећа-то било које се увлачи између пространих алувијалних равни Трнавачке и Ракљанско—Новачке реке. Одавде се добијају вина као из Дренче и Ржанице на шта утиче присојан положај страна и подлога која је састављена поглавито из лапораца. Грожђе из овог познатог и доста пространог потеса, где су раније, пре филоксере, биле „пољане“ разних села, одликује се аромом. Овде сем прокупца успевају и све друге сорте грожђа, особито жилавка, која се сада уводи овде и у још неким крајевима Жупе. И поред овог потеса, улога винограда је овде незнатније у целокупној привреди него у два прва реона. Грожђе подмирује око 38% целокупних приноса једног газдинства, јер овде имају велики значај воћарство и ратарство. Виноградарство овде ипак подмирује све финансијске потребе једног домаћинства.

У оквиру ових пространих виноградарских крајева постоје и мањи потеси у вези са микро-рељефом, микро-климом и саставом земљишта. Разуме се, најбољи виногради су на присојним странама. У сваком крају има по неколико таквих виноградарских потеса. Због потпуније слике навешћемо само неке у овим селима. У Горњем Ступињу виноградарски потеси су: Прштеник, Чељинац, Царевина; у Гаревини: Пештерска коса, Шароњско брдо, Павловац и Грохот; у Суботици: Буринац и Дубрава; У Горњем Злегију: Риљевине, Средомах, Лештак и Усовине, Јоветинац и Нерезине; у Стублу: Крушевица, Присоје, Клечак, Чангарући до. У овим потесима виногради су настали поглавито на искрченим дубравама и шикарама. И у средњем делу Жупе, где је сваки крај повољан за винограде, издвајају се засебни потеси око Пољане Мале Ракље: Радовац, Превоје, а у атару села Ракље: Прибојевац, Ливадски до, Пантинац и Зарепак. У познатом виноградарском крају Дренча—Ршаница издвајају се по виноградима — у Дренчи Бава, Присоје, Губавац, Старине и Вучака, а у Ржаници: Пејковац, Вучака и Подрумишта где су некада биле Пољане.

Опште карактеристике. — Као што је раније речено, Жупа је јединствен предео у нашој земљи по виноградарству. Виногради у њој захватају све брежуљкасте крајеве, све до врхова страна докле клима допушта гајење винове лозе. Они се спуштају готово до улице Александровца; свуда се граниче са дном алувијалних равни. Винова лоза овде може успевати на земљиштима која су и под културама жита и кукуруза. У томе је било смена према потребама. Парлог се преобратио у њиву и ливаду и обрнуто у виноград, што је зависило од прилика. О томе сведоче и називи виноградских потеса. Површине под виноградима су непрекидно повећаване, особито деведесетих година прошлог века, најпре нагло, а после све постепеније. Статистички подаци казују да је 1939. године било под виноградима 2.315, а 1965. год. 3.985 хектара. Међутим, подаци из 1974. године говоре да је у Жупи било под виноградима 3.530 хектара, што значи да се донекле јавља опадање. То се могло приметити на терену. Кад сам пре 18 година био први пут на Бави изнад Ржанице, све њене стране су биле под виноградима. Међутим, у јесен 1975. го-

дине видео сам тамо и багремову шуму. Паралелно се пружају леје винограда и багрема. Рекли су ми да је то последица високог опорезивања, јер је ово земљиште на коме у природи расте само клека, сврстано у прву класу. Очигледно је то грешка, коју надлежни желе да исправе.

Жупа је кроз виноградарство спона између планинаца и Жупљана. И једни и други као да не могу себе замислити без винограда. Није у томе само привредна страна, има ту традиционалне везаности и сентименталности, али је привреда основно. Има људи у Жупи чији је посед готово цео под виноградима, што зависи од природних услова. Кад се узме уопште, нема Жупљанина који нема колики-толики виноград. Посед винограда по домаћинству се креће од 0,50 до 4 хектара. Просек је негде између 1,50 до 2 хектара. Уситњеност виноградарских поседа је доста знатна око 3000 парцела. То је изразитије код планинаца (које називају „лејари“ по малим парцелама) него код Жупљана. То долази отуда, прво што је у планинским пределима већи наталитет, и друго, што се породичне задруге брзо распадају. При деоби сваки задругар жели да има бар мали део винограда. Разуме се, оваква деоба није бесконачна. Најзад мора неко остати без винограда, а чешиће куповати нове парцеле у Жупљана, чији су синови отишли преко школе на друге послове. Тако Ерци или Ере, како Жупљани називају људе са падина Жељина и Копаоника, купују винограде у Жупи. Један је такав „Ерац“ пре 20 година купио велики посед на самом рубу Александровца у Гер. Поповића. Раније је померање у вези са привредом било ланчано од Копаоника и Жељина. Планинци купују винограде у Жупи, а Жупљани њиве у Поморављу. Планина се допуњавала са Жупом, а Жупа са долином Мораве. Планинци су у извесним временским периодима имали преимућства за куповину, особито када су били на великој цени њихови производи: стока, мрс, кромпир и дрво.

Данас, кад је цена винограда нагло порасла, особито оних који су у близини Александровца, планинци их купују. На то утичу запошљавање у Александровцу и школовање деце. Из виноградарских Пољана у близини града може се свакодневно ићи у предузеће, одржавати виноград и држати живина, свиња и крава.

Жупско виногорје јединствено је у погледу структуре. За разлику од неких познатих виноградарских крајева, као што је Неготинска Крајина, Жупа има врло повољан састав врста грожда. У њеним виноградима нема хибрида. Свуда је калемљена лоза, и то поглавито једна врста — Прокупац*), који представља преко 90% лозе жупског виногорја, прилагођен је клими, отпоран је и даје изврстан плод познат и по садржини шећера и по ароматичности сока. Због тога се овде и теже уводе друге сорте, мада се у новије време све више виде и чокоти стоних и других сорти грожда. Пугујући кроз винограде запажа се да су овде-онде новоуведене сорте подложније буђавости и трулењу него прокупац.

* Раније, пре филонсере, у Жупи су биле заступљене три сорте винове лозе: „снадарна“, „зачинна“ и „сисача“, које нису захтевале већу негу нао налемљена лоза.

Принос бербе зависи од климатских услова: сувишне кише, претеране суше и града, који с обзиром на положај и географску једноличност Жупе може да захвати и веће површине. Овамо ваља додати и позно-пролетње мразеве који су овде доста ретки. Али уопште узето, жупско виногорје доноси сталан род. Само се са сигурношћу не може знати колики је он. Статистика бележи просечан принос од 0,50 килограма са чокота. Ово свакако није у складу са оним што се запажа на терену. Мањи принос од 0,50 кг по чокоту нисам запазио ни на Присоји у Дренчи, одакле се добијају најбоља жупска вина. Овде нису узете у обзир елементарне непогоде, али у сваком случају приноси су већи него што то статистика каже.

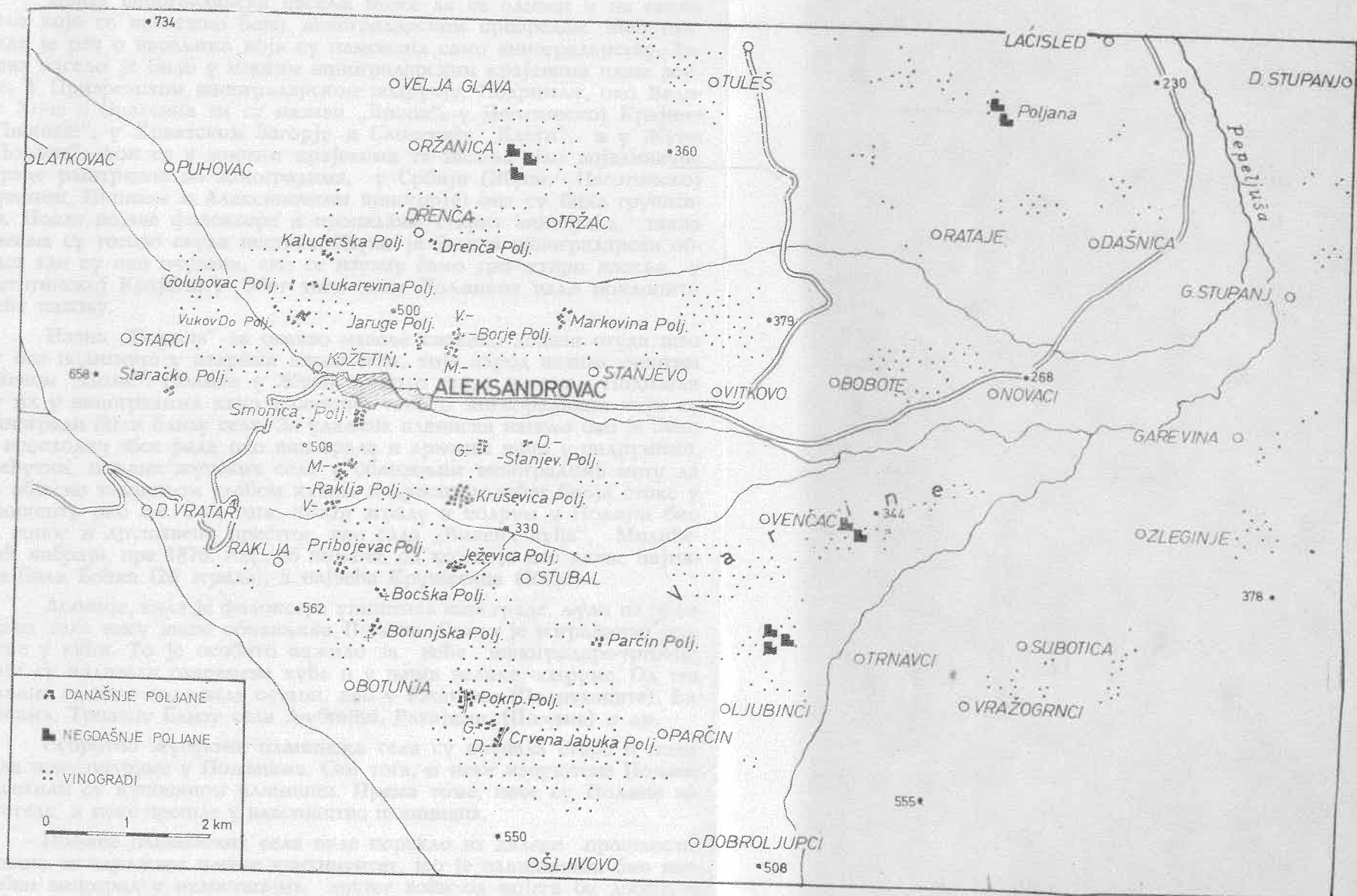
Виногради захтевају много рада, доста напорног особито на тешким смоницама. У њима се у току године обави 15—16 радњи (ђубрење, окопавање, резивање, прскање 3—4 пута, плевљење — закидање ластара и берба). Приноси не одговарају уложеном труду, особито сада када се може више зарадити на многим другим пословима. У вези са овим често се чује, како треба напустити винограде. Тако се говори, али се њима поклања велика пажња. Без обзира на уложени рад у принос Жупљани се тешко одвајају од винограда као од неке врло драгоцене ствари везане успоменом. Другим радом и искуством савладали су технологију виноградарства и преко овога ушли у робно-новчану привреду. Тако је током дужег времена човек овде срастао са виноградом, чини ми се више него у другим крајевима наше земље. Због тога је из Жупе и мањи број људи на раду у иностранству, него из других, иначе плодних крајева Југославије. Изузетно Жупљани иду на бербу кукуруза у Војводину, колико да употпуне своје потребе у житу. То чине само онда када се заврши берба винограда и доврше главнији радови. Ова већа везаност за свој крај може да се објасни и радом у винограду, привредном равнотежом и духовном складношћу људи овога краја. Укратко речено, и упркос извесних неповољности у вези са ниским ценама грожђа, Жупљани упорно настоје да одрже име и глас винограда, по којима је Жупа у целој Југославији позната.

Подмлађивање жупских винограда захтева доста напора. Ваља заменити дотрајале чокоте, засађене пре 50 година, који се често виде у многим виноградима. Чак се усред густог винограда виде овде-онде и запарложене парцеле зарасле у густу траву. Али се исто тако запажају и млади засади место престарелих чокота. Једно време, пре 10—15 година, као да је виноградарство Жупе преживљавало велику кризу. Тада су врло дугачке поворке кола натоварених грожђем даноноћно и по невремену чекале на ред да стигну до подрума. Сада су услови много повољнији. Овај велики савремени подрум, који стално проширују, може да прими сву бербу и без већег чекања. Сем тога постоји још један задружни подрум у Ступњу, који прима на себе један део грожђа из непосредне околине. Виноградари, сем грожђа, продају подруму и своја вина, која овај поново прерађује. Разуме се, виноградари остављају и за себе 500

— 1.000 литара вина, што зависи од домаћих потреба. Раније су сељаци из удаљених планинских села односили део вина на коњима у нарочито за то подешеним бурадима. Сада, после изградње бољих путева, и вино се преноси запрежним и моторним возилима. Према томе, знатне количине „пића“ — вина и ракије — се потроше у самој Жупи и планинским селима која овде имају своје винограде. Али је главна економска снага Жупе извоз познатих вина, која излазе на тржиште преко великог подрума „Вино Жупа“ у Александровцу.

Као што је речено, виноградарство се у Жупи вековима одржавало захваљујући географским условима и привржености овој култури људи између планинских и долинско-равничарских крајева. Повремене кризе могу настати и у овој као и у другим пољопривредним гранама, али ће се виноградима поново обнављати. Они ће кад-тад овде захватити још веће површине и на неплодним шикарама и на плодним њивама сада под културом стрних жита. Поред произвођача-земљорадника у чијим рукама је жупско виногорје, може се овде-онде развити и задружно виноградарство, које данас захвата око 50 хектара. За то би били најповољнији равничарски крајеви, где се у обради може применити и механизација. Жупљани као познати виноградарски, уводе и друге сорте грожђа, али опрезно и постепено, поклањајући пажњу опробаној својој лози — прокупцу. Жупа није монотона ни тамо где су виногради непрекидни. На то утиче благо заталасани рељеф и насеља, а особито разбацана стабла воћа по виноградима. У сваком винограду има бар једно воћно стабло, поглавито ораха и крушака, које служе као хлад у доба сунчане припреке и склониште у случају изненадног пљуска. Сем тога, ту се одмара, обеђује и збира грожђе у доба бербе и оданде запрегом односи у Пољане.

Оно чиме се и ово виногорје још одликује, јесте густа мрежа путева, стаза, стазица и приступа, која подсећа на крвоток у организму. Главни путеви воде до Пољана, одакле се одвајају најпре већи, а затим све мањи и спореднији широки коловози који воде средином виноградарских потеса, гранајући се у нешто уже колске путеве и приступе сваком винограду. Овом мрежом путева свакодневно струји живот између винограда, пољана, села и вароши Александровца. Ови путеви оживе у доба бербе, поглавито они између планинских села и пољана у виноградима, јер су ове пољане планинцима што и катун и планина за равничаре. Овде није реч само о привреди већ и о престижу. Ко има виноград и подрум ужива и већи углед. Берба не значи само напор и тешкоћу, већ и животну радост. Све је свечаније и веселије него обичних дана. Почетак бербе, крајем октобра, почиње свечаним данима у Александровцу, средишту винограда, где се тада окупља становништво не само широке околине већ и других крајева и градова Србије. Културно-просветне и друге разноврсне манифестације поводом почетка бербе трају читаву недељу дана. Према томе, и у овоме ваља видети значај жупског виногорја и виноградарских насеља у њему.

Слика 1 — Прегледна карта Жупе Алесандровачне.

Виноградарска насеља — „Пољане“

Израз виноградарска насеља може да се односи и на свако село које се претежно бави виноградарском привредом. Међутим, овде је реч о насељима која су намењена само виноградарству. Таквих насеља је било у многим виноградарским крајевима наше земље. У Призренском виноградарском подручју, Подримљу, око Велике Хоче и Ораховца ти су називи „Винце“, у Неготинској Крајини „Пивнице“, у Хрватском Загорју и Словенији „Клети“, а у Жупи „Пољане“. Док су у многим крајевима та насеља као појединачне зграде раштркане по виноградима, у Србији (Жупи, Неготинској Крајини, Нишком и Алексиначком виногорју) она су била груписана. После појаве филоксере и пропадања старих винограда, таква насеља су готово свуда нестала. Жупа је једина виноградарска област где су она очувана, ако се изузму само три-четири насеља у Неготинској Крајини.¹⁾ Због тога овим Пољанама ваља поклонити већу пажњу.

Назив „Пољана“ за овакво насеље свакако долази отуда што су ове подигнуте у атарима изван села, које народ назива општим именом „Поље“. Пољане у Жупи су врло стара насеља. Подизали су их у виноградима како планинци тако и земљорадници чији су виногради били близу села. За удаљена планинска насеља ово је било и неопходно због рада око винограда и држања вина у подрумима. Међутим, пољане жупских села у оближњим виноградима могу да се објасне тадашњом слабом кућом и држањем већег броја стоке у дворишту око ње. Сем тога, имати зграду и подрум у Пољани био је понос и друштвени престиж као сада „Викенд кућа“. Милићевић набраја, пре 1876. год., 26 пољана, од којих је као данас најмања била Боћка (26 зграда), а највећа Крушевица (300).²⁾

Доцније, када је филоксера уништила винограде, људи из оближњих села нису више обнављали Пољане. Свако је изграђивао подруме у кући. То је особито важило за веће виноградаре-трговце, који су подизали савремене куће и у њима велике подруме. Од тих пољана се виде овде-онде остаци, као у Ржаници (Подрумиште), Варинама, Трнавцу близу села Љубинци, Ратајима, (Пољана) и др.

Супротно жупским, планинска села су очувала старе и подизала нове подруме у Пољанама. Сем тога, и неке напуштене Пољане населили су куповином планинци. Према томе, неке су Пољане запустеле, а неке прешле у власништво планинаца.

Пољане планинских села воде порекло из далеке прошлости. Стално се одражава њихов континуитет, јер је планинцима био потребан виноград у недостацима другог воћа од којег би добијали пиће. Још и данас у Жупи постоје 22 пољане у којима се број зграда креће од 20 до 300.

1) Милисав В. Лутовац, Неготинска Крајина и Кључ, Збронин радова САН, Географски институт, н.б. 15, Београд, 1959, с. 72—75.

2) М. Ђ. Милићевић, Ннежевина Србија, Београд, 1876, с. 762.

Положај Пољана. — Пољане су најмногбројније тамо где су и виноградни најпространији. Као и за стална насеља и за Пољане се бира најповољнији положај. Гледа се на то да насеље буде на средокраћу виноградарског потеса, ближе води и по могућности на неплодном земљишту. Махом су на странама потока и у њиховом изворишту. Понегде су на пространим и приступачним билима. Ради што бољег прегледа, укратко ћемо изнети распоред и положај пољана на пространом виногорју између села Шљивова и Ржанице. Почевши од косе код Ботуње и Шљивова, Пољане се ребају овако:

Мала и Велика Црвена Јабuka — две пољане у непосредној близини. Једна је на темену косе, а друга на њеној падини. И у једној и у другој има по 25 до 30 подрума. У Малој Јабуци су виноградари из села Трешњевице, Лепенца, Општраћа и Шошића, а у Великој Јабуци из Велике Дренове, Тршановца и Ливаћа.

Покрчак Пољана или Покри — испод села Ботуње, има око 70 зграда (120 подрума) поглавито сељака из села Влајковца, Брзећа, Анповца, Жарева, Грашевца и Грабовнице.

Ботуњска Пољана — (35 зграда), припадала је раније селу Ботуњи, а мањим делом виноградарима из планинских села: Брзећа, Радманова, Жарева, Рибара и Гокчанице. После напада филоксере Ботуњани су напустили Пољану и продали своје подруме Брзећанима.

Парчинска Пољана је такође раније припадала селу Парчину. У њу су се касније досељавали планинци.

Боћка Пољана (15 зграда) названа је тако по виноградарима из села Боћа у околини Студенице.

Јежевица — на падицама са десне стране Раќанског потока, окружена је виноградима са којих се добија најбоље грозђе после Дрегиче и Ржанице. У овом насељу сада има око 60 зграда виноградара из 12 планинских села (Мале Врбнице, Веће Главе и Јошанице, Ботурића, Јелакца, Бруса и др.).

Прибојевац — на десној страни водотока који утиче у Раќански поток, окружен је виноградима на Вијаку, Селишту и Слатини. У овој Пољани је сада 30 зграда виноградара из Криве Реке, Ливаћа и околине Јошаничке Бање. Народно предање везује ову Пољану за средњи век и кнеза Лазара.

Крушевица — највеће и по предању најстарије виноградарско насеље, које се помиње у једној повељи манастира Студенице. У њој сада има око 300 подрума, амфитеатрално поређаних по странама у изворишној челници једног водотока, који утиче у Раќанску реку. Крушевица је због повољног положаја у средини виноградарског краја, привукла људе из разних планинских села, поглавито Мелентије, Паљевштице, Града, Осредака, Криве Реке и преко превоја којим води пут за Александровац. Сем из реке, непосредно испод Крушевице, насеље се служи водом из једног великог бунара на средини Крушевице.

Велика и Мала Ракља су две пољане на левој страни Ракљанског потока. Прва је до потока, а друга при врху стране. У Великој Ракљи је 30 зграда поглавито виноградара из Јелакца, Раштеновице и Трсја.

Мала Ракља је знатно већа; броји преко 100 зграда са 200 подрума. Виноградари су поглавито из села: Плоча, Плеша, Рогавчине, Станишинца, Бабића и других.

Велико и Мало Стањево — две пољане у непосредној близини на падинама које се благо спуштају према равни Кожегинске реке. У Великом Стањеву је 40, а у Малом 30 подрума, већином виноградара из Плеша, Раковца, Јошаничке Бање и Станишинаца. Пошто су обе пољане у близини подрума „Вино-Жупа“ и вароши Александровца, у њих се стално насељавају њихови сопственици из припанинских села.

Смоница је повољна непосредно до Александровца. И њени виногради допиру скоро до алувијалне равни по којој се шири град. Пољана Смоница је поребана на доњим и средњим деловима страна које су све под виноградима. У Смоници је сада 60 подрума сељака из неколико села: Криве Рске, Раковца, Јошаничке Бање, Стрменице, Плеша и Кознице. Доњи део ове пољане сроста у град, јер виноградари подижу веће и лепше куће у које се стално насељавају.

У виногорју између Кожегинске и Дренчаске реке размештено је још неколико пољана: Јаруга, Мало и Велико Борје, Марковина, Вуков До, Калуђерско Брдо, Голубовац, Старачке и Дренчанске пољане.

Јарушка Пољана је у изворишној челенци поточића облика јаруге. Загрљена је виноградима; зграде у насељу се амфитеатрално ребају уз стране потока. Јарушка пољана припада већином сељацима из Црне Главе, Раковца и Џамића засеока Велике Врбице, који овде имају око 100 зграда са 200 подрума. Будући у близини Александровца и на путу дуж којег се подижу нове куће, Јарушка пољана се тешће везује са градом. У њој се сада све више насељавају становници поменутих виноградарских села.

Велико и Мало Борје — две пољане сасвим близу једна другој, леже на заравни усред винограда. Поред њих води леп пут за Дренчу, Ржаницу и даље. У Великом Борју има 50, а у Малом 40 виноградарских зграда, већином виноградара из Раковца, Јошаничке Бање, Јелакца, Грчака и Плеша. Због повољног положаја, близине Александровца и пута, обе пољане се брзо преображавају у стално насеље.

Марковина је на благим падинама окренутим према долини Ржаничке реке. Зграде су на додирној линији пошумљене стране и винограда. Виноградари, који овде имају 20 зграда, такође су из припанинских села, већином из Јелакца и Липовца.

Вуков До је на темењу виноградарске косе. Само насеље је на најузвишенијој тачци која доминира долином Кожегинске реке и

Александровцем. По положају подсећа на неки замак. У насељу је груписано 30 зграда земљорадника из Плеша, Рогавчине и Стацишинаца.

Калуђерско Брдо, названо тако по калуђерима манастира Студенице, који су овде имали око 30 хектара винограда. Ту су раније били њихови подруми који су доцније прешли куповином у власништво припланинских села. Сада је овде 40 зграда сељака из Плеша, Плоча, Јелакца и Рокца.

Голубовац је такође нешто мања пољана која припада земљорадницима из села Врбнице (20 зграда).

Старачка Пољана, на брежуљку у атару села Старци. Припала је сем овом селу још и Горњим Вратарима и Поповици. Раније је овде било 30 зграда, од којих су многе сада у рушевинама, јер сељаци ових насеља односе грожђе својим кућама у село.

Лукаревина — у врху долине једног поточића, састоји се од 16 зграда виноградара из Веље Главе и Лесковице. Непосредно око насеља су воћњаци, а на оближњим странама виногради.

Дренчанска Пољана је на крају села Дренче близу нове цркве. Раније је била одвојена од села које се доцније ширило у правцу пољане и увукло је у сеоско насеље. Ова пољана је раније припала и Дренчи и сељацима из планинских села. Земљорадници из планинских крајева сада их продају или се у њих стално насељавају. Још одолева времену 15 зграда, лејара из Плеша, Брезница и Рогавчине који у близини имају и своје винограде. Ускоро ће се и овај остатак негдашње пољане утопити у село.

Као што је речено, пољане су постојале још од давнина у свим виноградарским потесима Жупског виногорја и то на одређеним местима, која су била најпогоднија у локално-географском погледу. Тога места се свако придржавао не тежећи за оснивањем посебног насеља или зграде на другом месту. Да ли су раније поједине пољане припадале једном или већем броју села не може се сигурно утврдити. Зна се само то да су раније у једној пољани преовлађивали виноградарски из једног или два суседна планинска села. Доцније, купропродајом или путем мираза удатих девојака, виноградарски су бивали сви измешанији, тако да данас у једној пољани има и већи број родова из разних села. Сигурно се не може утврдити ни број зграда, а још мање подрума, пошто се често мешају та два појма. У једној згради има по 2 — 3 подрума, јер се при деоби породичне задруге дели и виноград и подрум. Имућнија задружна домаћинства код подизања нове веће зграде воде рачуна и о будућој деоби, па уједно изграђују по два-три подрума. Иначе се подруми деле преградом и отварањем нових врата. Само приземне зграде, а њих је мањи број, имају само по један подрум.

Тип насеља и зграда у њима. — Гледано са даљине, пољане се не разликују од села. Али кад се у њих уђе, те разлике су очигледне. Зграде су већином прибијене једна уз другу са сразмерно врло малим двориштима. Сокаци, који се гранају у приступе зградама, до-

ста су уски да се једва мимоилазе кола. Пољане су повезане са Александровцем и подрумом „Вино-Жупа“ широким али у доба киша раскалањим путевима. Само неколико пољана излази лакшим путевима на цесту. Разуме се, и зграде се у пољанама у понечему разликују од сеоских кућа јер оне имају и другачију привредну намену. Прилагођене су виноградарству и привременом боравку. Основа им је подрум, а надградња друго. То не значи да у пољанама нема и кућа као у селу. Споља посматрано, већина зграда се ни у чему не разликују од сеоских и градских кућа. Али је цело насеље уопште хетерогено. Поред лепих грађевина се виде примитивни подруми од брвана покривени лозом и шиндром. Краће речено, зграде у пољанама су различите грађе, типа и унутрашњег склопа. Као и у селима, виноградарске зграде су се у пољанама током времена мењале, што је зависило од друштвено економских и културних услова. Без сваке сумње оне су ранијих векова биле далеко примитивније, што се види из остатака мањих приземних зграда од брвана покривених лозом или шиндром, као што показују фот. 5 и 6 у пољани Мала Ракља. Разуме се, и тада је било бољих зграда, али уопште далеко слабијих него данас. Пре једног столећа (1876. године) М. Б. Милићевић износи какав је тада био састав зграда у пољанама. „Пивнице су ове, каже он, махом од брвана, покривене ћерамидом, а највише кровином, па озго натрпана винова лоза; неке су дубоко укопане у земљу, а има их и на два боја. На горњем боју има по која соба или оцаклија где се имућнији домаћини задржавају кад раде винограде или их беру.“¹⁾

После подизања нових винограда обнављане су старије и изграђиване нове зграде са подрумима већином на два боја. Али су и ове од слабије грађе, махом од чатме — „прекова“, како се овде каже. Основна грађа су јаки и чести диреци и широке летве приковане изнутра и споља, између којих се ставља смешана земља и каква друга материја. Понегде је доњи бој од камена, ређе од грубих брвана. Такве зграде споља и изнутра омалтерисане кречом пружају изглед боље сеоске или градске куће. Међутим, унутрашњи састав и распоред прилагођен је потребама виноградаря и повременом боравку и становању. На доњем боју су подруми, а испред њих споља настрешница за запрешну стоку. Ту је и казаница за печење ракије. На горњем боју су две-три собе, што зависи од пространства куће и потреба. У овим бораве планинци — виноградарски у доба радова, а особито за време бербе када овде живи већи број чељади. Тада се доноси из села и потребно посуђе, које се на траг враћа чим се берба обави.²⁾ У зградама остаје само оно што је најнеопходније и што у селима није потребно. У подруму држе предмете и оруђа везана за виноградарство: каце, бурад, „бокице“ (запремине 40 до 50 кг), „половњак“ (чабар половине од 100 кг), „шафољ“ од јасеновог дрвета за претакање вина, „крбла“ (запремине 50 до 60 кг) у којој се преноси грожђе у села и из винограда у

1) М. Б. Милићевић, Кнежевина Србија, Београд, 1876, стр. 763.

2) Никола Пантелић, Пивнице — Пољане, Гласник Етнографског музеја 22—23, Београд 1960, с. 178—180.

подруме, „левак“ запремине 5 до 6 кг, „ока“ и „поока“ (зделе за вино) и „машар“ (направа за кљукање грозђа). Готово сва ова оруђа су од дрвета а планинци их справљају у својим селима.

Кад се берба заврши и обаве главни радови око вина, пољане опусте. У њима остају једино један до два чувара којима се плаћа у новцу или натуре. У новије време откада у пољанама борави понеко и стално, чувари се све ређе узимају. Такође ни пољаци нису потребни у доба сазревања грозђа, јер нико не посеже руку у туђ виноград, а путнику није забрањено да убере један до два грозда.

Упоредо са развитком привреде, саобраћаја и културе мења се и зграда у пољанама. Најстарија је, као што је речено, кривињара од дрвета, затим кућа од прекова — чатме на два боја, а сада зграда од тврђе грабе по угледу на боље сеоске или градске куће. То се запажа одкако се појединци стално насељавају у пољанама. Особито ово важи за пољане у непосредној близини Александровца, чија индустрија и друга предузећа привлаче људе из планинских села. Из ових пољана они свакодневно иду на посао, а деца у школе. Сем тога, ови радници стижу и да обраде леју винограда. Тако је данас у оближњим пољанама: Смоници и Јарузи, Стањеву, Вуковом Долу и Малој Ракљи насељено 10 до 20 домаћинстава. У томе је најзанимљивији развитак пољана Мало и Велико Борје, које су потпуно преобраћене у лепа приградска насеља Александровца. У њима поред старих зграда подижу савремене куће по угледу на град. Кад се и друге пољане повежу бољим путевима, и оне ће претрпети извесне промене. Али због свога положаја и привреде неће моћи у потпуности да добију одлике села. Свакако оне заслужују пажњу због привредних односа планина — Жупа и због туристичке привлачности, јер оваквих насеља готово данас и нема у нашој земљи.

*
*   *

Ако се Жупа посматра обухватно, може се рећи да она представља складну географску целину. Њена пољопривредно-географска основа је, без сваке сумње, виноградарство, које јој је утиснуло јак печат. Насеља, села у долинама и виноградарске пољане на теменима и благим странама, подсећају на крупне беле цветове разасуте по зеленој површини. Због виноградарства и насеља у њима, Жупа је привлачна у свако годишње доба, а особито у јесен, када је под утицајем сунца и златно-жутих боја виновог лишћа и плода сва као насмејана и распевана. Александровац, центар Жупе, у средини виноградорја, израз је ове географске средине.

R é s u m é

MILISAV V. LUTOVAC

RÉGION VITICOLE DE ŽUPA ET ÉTABLISSEMENTS DE
VITICULTEURS EN CELLE-CI

Župa, contrée entourant la ville d'Aleksandrovac au piedmont des montagnes de Željina et de Kopaonik, représente la région viticole la plus caractéristique de Yougoslavie. Elle est intéressante non seulement par l'étendue et le caractère compact des surfaces sous les vignobles, mais aussi par les établissements humains spéciaux qui se sont maintenus à travers les siècles. Cet état de choses s'était produit sous l'influence des conditions géographiques, de la configuration du terrain, du climat et de la composition pédologique du sol. La région de Župa occupe le bassin du cours supérieur de la Pepeljuša, tributaire de la Morava de l'Ouest; elle est remplie de sédiments néogènes, de sédiments de flysch et de tufs d'origine volcanique. La rivière de Pepeljuša et ses petits affluents ont disséqué cette pénélaine en un labyrinthe entier de crêtes massives et de pentes et côtes très douces dont la hauteur variait de 250 à 400 m d'altitude. Les rayons du soleil tombent pendant toute la journée sur cette pénélaine vaste et ondoyante. En outre, l'automne est ici, en règle générale, long et beau et le raisin contient assez de sucre. Il y vient bien même sur ces terrains qui ne sont pas utilisables pour les autres cultures agricoles. Grâce à ces conditions, comme nous l'avons dit ci-dessus, la viticulture à Župa a été, à travers les siècles, la principale branche de l'agriculture. Elle déclinait et se renouvelait rapidement en fonction des conditions historiques et sociales. Vers la fin du XIXe siècle une grande partie de la Serbie s'approvisionnait de vin de Župa. Les vignobles appartenaient alors pour la plupart à la population des montagnes et dans une moindre mesure aux localités de Župa. Étant situés à une distance de 10 à 40 km de Župa, ces villages de montagne avaient ici des habitats temporaires, dits »Poljane«. Cependant, après le dépérissement des vignobles, provoqué par l'apparition du phylloxéra, ce rapport dans la propriété des vignobles entre les villages de montagnes et de ceux de Župa a été quelque peu modifié. Les habitants de la montagne étaient incapables de s'accommoder vite à la nouvelle situation qui exigeait le rétablissement des vignobles sur la base de porte-greffe américains. Les paysans plus habiles de Župa ont profité de cette occasion pour acheter à vil prix les terres incultes pour y planter la vigne. Certains de ces paysans envoyaient leurs fils en France (Bordeaux) pour y étudier la viticulture. Dans l'entretemps les habitants de la montagne se sont aussi recueilliés et ils transformaient également les terres incultes en vignobles modernes, tout en considérant la nouvelle vigne comme provenant du diable. Sous l'influence des hommes qui s'étaient faits à la culture de la vigne se formait la nouvelle viticulture dans la région de Župa qui avait embrassé les surfaces encore plus vastes qu'autrefois. A cause de la transformation rapide des vignobles ont surgi à la surface quelques viticulteurs qui ne tiraient pas profit uniquement

de leurs propres vignobles mais aussi de ceux des autres paysans plus pauvres, achetant leur raisin et utilisant leur main-d'oeuvre à bon marché. Ils construisaient de grandes caves assez modernes et exportaient le vin aussi à l'étranger (en Allemagne, Suisse et autres pays).

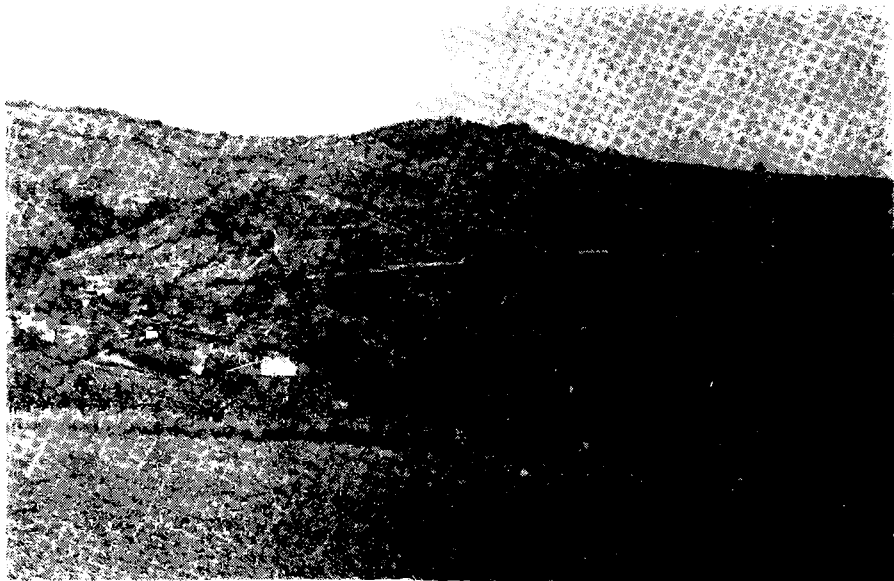
Après la deuxième guerre mondiale ces caves appartenant aux viticulteur-commerçants ont été nationalisées et incorporées au fonds de l'entreprise nouvellement établie »Vino-Župa« pour la production et le commerce du vin, qui utilise environ 3000 wagons de raisins de Župa pour la fabrication des boissons alcooliques. Tous les viticulteurs, ceux de la montagne aussi bien que ceux de Župa, vendent l'excédent du raisin à l'entreprise susnommée, retenant pour leur propre ménage une quantité suffisante pour couvrir les besoins de celui-ci dont ils déterminaient le volume eux-mêmes.

Etablissements de viticulteurs. — Comme il a été déjà dit, la région de Župa se distingue par ses établissements spéciaux de viticulteurs. Dans la vaste région viticole il y a des caves de viticulteurs, dites **Poljane** qui ont la forme d'établissements groupés, où l'on fait et garde le vin. Avant le phylloxéra il y avait une quarantaine de ces poljane dont chacune était composée de 30 à 300 caves. Non seulement les habitants de la montagne, mais aussi les villages de Župa possédaient de telles poljane. Après le déperissement de l'ancienne vigne les villages de Župa ont abandonné leurs poljane, construisant les celliers dans leurs maisons. Par contre, les viticulteurs des villages de montagne restaient fidèles à leurs poljane, car elles leur étaient nécessaires étant donné la distance qui séparait les habitats de montagne et les vignobles. Les montagnards y gardent leur vin et demeurent en saison des travaux viticoles. La vie est particulièrement active dans ces poljane au temps de vendanges lorsque la vie entière est transportée de la montagne dans ces établissements temporaires. Il y a encore toujours 24 poljane dans la région de Župa, lesquelles, vues de dehors, ne diffèrent pas des villages ordinaires. Elles sont groupées et se composent de bâtiments de différents types de dimensions et de matériaux de construction. Ils sont pour la plupart à deux étages; à l'étage inférieur se trouvent les caves, tandis que l'étage supérieur renferme des pièces pour le séjour temporaire des hommes. Lorsque la vendange est terminée et le vin et l'eau-de-vie sont décuvés, les poljane deviennent désertes. Il n'y reste qu'un ou deux gardiens payés. Certaines poljane, situées à proximité de la ville d'Aleksandrovac, ont été récemment transformées en habitats permanents. Ceci est dû au fait que les montagnards descendent en ville pour y chercher un emploi et de ces poljane ils vont aux entreprises et leurs enfants vont à l'école, tout en cultivant en même temps leurs vignobles. La construction de nouvelles maisons a transformé deux ou trois de ces poljane en jolis habitats de banlieu d'Aleksandrovac. La ville d'Aleksandrovac, centre de la région viticole de Župa, qui s'est développée au milieu des vignobles, dans les nouvelles conditions économiques fait des progrès rapides grâce surtout à la viticulture. Au commencement de la vendange, le 1er octobre, se rattachent aussi les festivités spéciales dans cette ville qui se manifestent dans toutes les formes de la vie économique et culturelle. Ces festivités de viticulteurs durent pendant toute une semaine et attirent les visiteurs de Belgrade et des autres villes.

ТАБ. 1.

Фот. 1. — Виногорје у средњем делу Жупе са подрумом „Вино — Жупа“ у средини.

Фот. 2. — Виногорје Дренча—Ржаница у горњем делу Жупе; у подножју Ржаничне пољане.
(Фот. М. В. Лутовац)

ТАБ. 2.

Фот. 3. — Пољана Мала Ранља — тип насеља и подрума у њему.
(Фот. М. В. Лутовац)

Фот. 4. — Тип зграде — подрума — у Пољани Крушевица.
(Фот. М. В. Лутовац)

ТАБ. 3.

Фот. 5. — Најпримитивнији стари подрум од брвана покривен ластарима лозе; поред њега се види већи подрум од „гренова“.
(Фот. М. В. Лутовац)

Фот. 6. — Примитивни и најстарији подрум од брвана покривен шиндром; обе старе зграде су у Малој Ранљи.
(Фот. М. В. Лутовац)